

4. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року – [Електронний ресурс] / Режим доступу до кодексу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

Дмитро ГУНЬКО,
здобувач вищої освіти,
Житомирський державний університет імені Івана Франка,
м. Житомир, Україна

СИСТЕМА ПРАВОВИХ ІНСТИТУТІВ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ XVI – XVII СТ.

Анотація. У статті аналізується система правових органів управління в Речі Посполитій XVI – XVII ст., їх права компетенція, вплив на законотворчість в державі, порядок функціонування.

Ключові слова: Річ Посполита, українські землі, державні органи, Литовські Статути, політична система.

Україна, будучи сьогодні вільною і незалежною країною, є продуктом багатовікової історії. Важливі історичні події та колізії, накладаючись одна на одну поступово призвели до ситуації, яку маємо в країні зараз. Безперечно, деякі події мали на розвиток нашої держави суто позитивний вплив, деякі – негативний, а певні принесли водночас і хороші, і не дуже віхи у становлення України. Однією із таких важливих, але суперечливих подій стала Люблінська унія 1569 р, яка утворила Річ Посполиту.

Після Люблінської унії на українських землях було поширено адміністративно-територіальну систему та діяльність державних органів Речі Посполитої, однак з правом було набагато складніше, адже Україна вже мала багаті самобутні традиції державності. Дослідженню окремих аспектів правового устрою Речі Посполитої присвячено праці О. Климчук [2], Р. Марчук [4] та ін.

Мета даної статті полягає у дослідженні правової системи Речі Посполитої та її впливу на українські землі.

Після утворення Речі Посполитої вона не мала єдиної правової системи. Статут Ласького 1516 року та «Артикули» Генріха Валуа 1573 року не вирішували проблему кодифікації права. Уряд створював збірки, які охоплювали видані раніше статути та конституції, а також норми польського звичаєвого права, роль якого в регулюванні суспільних відносин була досить вагомою [5, с. 124].

Литва, а отже й українські землі у її складі мали досить розвинену систему права. І тому після Люблінської унії можна говорити про рецепцію Річчю Посполитою правової системи, яка склалася у Великому князівстві Литовському. Загалом, реалізація умов Люблінської унії не призвела до ліквідації ВКЛ, і у складі Речі Посполитої вона активно обстоювало свої інтереси. Тому дія II Статуту 1566 року була залишена у Литві та на українських землях (Волинь, Поділля, Київщина) [1].

Після ухвалення III Статуту 1588 року він стає головним чинним джерелом права в українських землях.

Третім статутом закріплювалася феодальна власність на землю, хоча передбачалося і право власності селян на неї. Третя редакція юридично оформила створення єдиного стану селян-кріпаків шляхом злиття закріпачених слуг з іншими категоріями залежних селян. Шляхта використала свій політичний вплив, щоб прив'язати селян до землі. Правило *glebae adscripti* («прикріплені до землі») закріплювалося серією постанов сейму, які забороняли селянам залишати землі свого пана [6].

Третій статут був головним джерелом українського права на Гетьманській Україні та пізніше став основним джерелом для «Права, за яким судиться Малоросійський народ». У містах, які мали право на самоврядування, діяли норми магдебурзького права [5, с. 130].

Цей статут відбив засвоєння багатьох латинських юридичних понять, остаточне закріплення привілеїв шляхти та закріпачення селян. Вперше на території Східної Європи ввів принцип поділу влади (Великий Князь – виконавча, Трибунал ВКЛ і суди нижчестоящі – судова, сейм – законодавча) [6].

Важливу роль у політичній системі Речі Посполитої, всіх її земель відігравав сейм, який став загальнодержавним органом. Сейм ставав найвищим законодавчим органом Речі Посполитої, її парламентом. Місцеві сейми займалися законотворчою роботою. М. Максимейко вважає, що найважливіші законодавчі пам'ятки, видані до появи Третього литовського статуту, склалися саме у місцевих сеймах [3]. З цим можна погодитись, якщо мати на увазі джерела цих пам'яток, розробку на місцевих сеймах інструкцій послам на загальний (вальний) сейм, де ухвалювалися законодавчі акти. Право земель (воєводств) переважно теж розроблялося їх сеймами.

Чергові сейми скликалися кожні два роки, а у разі потреби – і частіше. Прийняті на них закони (конституції) видавалися друкованим способом, виходили також їх збірки. У XVIII ст. орден піарів зробив неофіційне видання

законів Польщі та Речі Посполитої під назвою «Volumina legum», «Тома законів» [2, с. 10].

Після Люблінської унії польська судова система поширилася на українські землі. Вищими судовими інстанціями були Господарський суд, Головний трибунал і Сеймовий суд. Як суди першої інстанції вони судили магнатів і панів. Рішення Головного трибуналу виносилися більшістю голосів і не підлягали оскарженню.

У процесуальному праві Речі Посполитої не було суттєвих відмінностей між цивільними та кримінальними справами. Домінуючим, як і раніше, був змагальний процес [4, с. 3].

Козаки не визнавали дії статутів та магдебурзького права на своїй території. Правосуддя на Запоріжжі відбувалося відповідно до старовинних звичаїв, «словесного права та здорового глузду». Норми звичаєвого права, що склалися у Запорізькій Січі, закріплювали військово-адміністративну організацію козацтва, роботу судових органів, порядок землекористування, порядок складання окремих договорів, види злочинів та покарань. Можна з упевненістю стверджувати, що козацьке звичаєве право було народною конституцією [5, с. 204].

Важливим у розвитку правової системи Речі Посполитої стало прийняття конституції 3 травня 1791 року, яка мала врегулювати політичну кризу, викликану зловживанням шляхетськими привілеями, підтримуваними деякими магнатами, і замінити їх демократичними принципами конституційної монархії. Акт зрівняв у деяких політичних правах дворян та городян, а також проголосив опіку держави над селянами, пом'якшивши тим самим гноблення кріпацтва. Конституція накладала заборону на дію деяких парламентських інститутів, які підривали роботу законодавців. Так, було скасовано право *liberum veto*, що дозволяло будь-якому депутату завершити обговорення питання в сеймі та роботу сейму взагалі, висловивши незгоду. Все ж, через різні причини Конституція мала юридичну чинність менше 19 місяців [4, с. 6].

Таким чином, Річ Посполита та Україна у її складі мали розгалужену систему правових інститутів та відповідну юридичну систему, яку вчені оцінюють як одну з найдосконаліших у Європі на той час. Велике значення мало ухвалення сеймом Речі Посполитої в 1791 р. Конституції 3 травня, яка значною мірою демократизувала політичний та правовий устрій держави.

Список використаних джерел і літератури:

1. Другий Статут Великого князівства Литовського 1566 року. URL: litopys.org.ua/statut2/st1566.htm

2. Климчук О.М. Розвиток розшукової діяльності на українських землях під владою іноземних держав (XIII–XVIII ст.). *Науковий вісник публічного та приватного права*. Випуск 3, 2020. С. 9–15.
3. Максимейко Н. А. Сеймы Литовско-Русского государства до Люблинской унии 1569 г. Харьков: Тип. Дарре, 1902. С. 81.
4. Марчук Р.П. Обумовленість права суспільним устроєм українських земель за Польсько-Литовської доби. *Державне управління: теорія та практика*. 2010. № 2. С. 1–10.
5. Музыченко П.П., Долматова Н.И. История государства и права Украины в вопросах и ответах. Ч. 1. Харьков: «Одиссей», 1999. 288 с.
6. Статут 1588 года. URL: <https://pravo.by/pravovaya-informatsiya/pomniki-gistoryi-prava-belarusi/kanstyutysyuna-prava-belarusi/statuty-vyalikaga-knyastva-lito-skaga/statut-1588-goda/>

Ярослав ГУНЬКО,

здобувач вищої освіти,

Житомирський державний університет імені Івана Франка,

м. Житомир, Україна

ПРИНЦИП ПОДІЛ ВЛАДИ НА ЗАПОРІЗЬКІЙ СІЧІ

Анотація. У статті аналізується порядок і система організації влади на козацькій Запорізькій Січі у ХУІІ ст., розглядаються традиції поділу влади як в попередні віки, так і в наступних державних утвореннях, порядок обрання козацької старшини її функціональні повноваження.

Ключові слова: принцип поділу влади, козацтво, Запорізька Січ, козацька старшина, органи управління.

На сучасному етапі розвитку державно організованого суспільства одним із основоположних принципів побудови механізму держави є принцип розподілу влади. В Україні на кожному етапі її розвитку розподіл влади мав власні традиції. Цікавим є, зокрема, розподіл влади на Запорізькій Січі, яка була напівавтономною державою і протодержавою козаків у ХVІ-ХVІІІ століттях. Запорізька Січ була силою, яка прагнула реалізувати політичні та державні ідеали українського етносу, мала вирішальний вплив на формування нових моделей світогляду та нової політичної культури в українському суспільстві, формувала українську самобутність та менталітет. Українська держава доби козацтва була формою найвищого розвитку українського етносу в ранньомодерній історії України, свідченням її державотворчого потенціалу, істотною передумовою здійснення націотворчих процесів в українському суспільстві, тому дослідження її політичного устрою є необхідним та актуальним. Дослідженню окремих аспектів політичного устрою Запорізької